

О. Г. Стегній

Девіантна поведінка

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА (від лат. *deviation* - відхилення) - тип соціальної поведінки, який суперечить прийнятим у даному суспільстві правовим, моральним, соціальним нормам і стереотипам. Д. п. безпосередньо пов'язана з актом свідомого вибору порушувати чи не порушувати соц. норму, що обмежує індивідуал. сваволю. З часом соц. норми й правила та соц. відхилення зазнають змін. Виникнення нових законів і правил призводить до нових видів Д. п., тому її оцінка здійснюється з урахуванням істор. умов і має конкрет. характер. До осн. форм Д. п. відносять правопорушення, включно зі злочинністю, алкоголізмом, наркоманією, проституцією, а також суїциди. Різноманітність соц. норм у суспільстві призводить до різних девіацій. Д. п. розрізняють за типами порушень (права, моралі, етикету тощо); за цільовою спрямованістю і мотивацією (отримання зиску, агресія, ретретизм); за суб'єктом (індивіди, соц. групи, організації). У діяльності представників колективів і організацій вона може проявлятися у формі бюрократизму, хабарництва, ухилення від сплати податків та ін. порушень встановлених правових норм. Порушення соц. норм у сфері міждерж. і внутр.-держ. відносин зумовлює істотне поширення соц. відхилень з поглибленням негатив. соц. наслідків у вигляді агресії, геноциду, тероризму, руйнування культур. цінностей тощо. Залежно від ступеня шкоди, заподіяної інтересам індивіда, соц. групи, суспільства у цілому, розрізняють 3 види Д. п.: деструктивна поведінка (шкода, що заподіяна лише особі й не відповідає заг.-прийнятим соц.-морал. нормам); асоц. поведінка (шкода, заподіяна і особі, й соц. спільнотам); протиправна поведінка (порушення морал. і правових норм). Зазвичай Д. п. має лише негатив. характер, однак різні форми наук.-тех. або худож. творчості розглядають як позитивні відхилення, оскільки новаторство нероздільно пов'язане з подоланням чи порушенням існуючих норм і типів діяльності.

Існують 3 підходи щодо визначення причин й обставин походження Д. п.: біол. (Ц. Ламброзо, Р. Шелдон), психол. (З. Фройд) і соціол. (Р. Мертон, Л. Олін, Г. Беккер). Прихильники біол. підходу причиною девіації вважають фіз. особливості індивіда; психол. підхід пов'язаний з аналізом кримінал. поведінки, виявленням психол. розладів, психопатії; соц. пояснення Д. п. ґрунтується на визначенні різноманіт. соц. чинників девіації. Дослідж. Д. п. започаткував [Е. Дюркгайм](#) – автор концепції аномії. З його точки зору вона є наслідком криз і різких сусп. змін і створює ситуацію послаблення та руйнації норм, виникнення суперечливих правил, які регулюють соц. відносини, внаслідок чого індивіди втрачають соц. орієнтацію, що сприяє розвитку Д. п. Творець теорії Д. п. Р. Мертон, виходячи з концепції аномії для пояснення природи відхилення від соц. норм, вказав на неузгодженість між визначеними культурою цілями і соціально організов. засобами їхнього досягнення. При цьому неоднаковий доступ до можливостей легал. досягнення цілей зумовлений соц. структурою суспільства. Для представників окремих соц. груп такий доступ є обмеженим або взагалі неможливим, що призводить до девіант. способів досягнення цілі. Р. Мертон запропонував класифікацію типів Д. п.: інновація (прийняття цілей, але відмова від засобів); ритуалізм (заперечення цілей, але прийняття засобів); ретретизм, відсторонення (заперечення цілей і засобів); повстання (заперечення цілей і засобів із заміною їх новими). Проблеми Д. п. розглядають також у культурол. теоріях, творці яких вбачають причини соц. відхилень у конфлікті між нормами субкультур і домінуючою культурою. Зокрема Е. Сатерленд стверджував, що злочинна девіація часто є результатом багатократ. і тривалого спілкування індивіда з представниками злочин. світу, під час якого передаються норми делінквент. (злочин.) субкультури. Щоб стати злочинцем, потрібно засвоїти особливі цінності та відмовитись від норм, прийнятих у даному суспільстві, а також перейняти зразки дій, стиль життя, способи висловлювань, обов'язкові у злочин. середовищі. Контрсоціалізація відбувається у злочин. співтовариствах зазвичай спонтанно, шляхом наслідування тих, хто користується у цьому середовищі авторитетом і є життєвим ідеалом для новачків. Так виникло уявлення про диференційов. використання незакон. засобів для досягнення успіху. Згідно з концепцією диференційов. можливостей для індивіда може бути привабливим використання ролевої моделі поведінки девіантів, які досягли успіху, оскільки це відкриває для нього (обмеженого у доступі до закон. засобів досягнення цілі) сприятливі можливості повторення успіху. Не кожен прояв Д. п. викликає відповідну сусп. реакцію. Між девіацією у норматив. (невідповідність дії зразку) і функціонал. (дією, що викликає сусп. реакцію у вигляді санкцій) значення існує певне поле сусп. терпимості. Розміри цього поля залежать від того, хто здійснив проступок, які норми порушені, наскільки тяжкі наслідки порушень. Крім того, інколи

виникає особл. стан усього суспільства (умовна назва - атмосфера поблажливості), при якому воно дозволяє здійснювати вчинки, що мають характер відхилення, і навіть злочини. Сусп. реакція виявляється загальмованою, ніхто не звертає уваги й не реагує (включно з відповід. фіскал. органами) на порушення норм. У сучас. соціол. теорії Д. п. злочинність та ін. форми антисоц. виявів розглядаються у цілому як сфера соц. патології, що потребує постій. соц. контролю, профілактики і спец. санкцій. За теорією стигматизації («таврування») соц. відхилення є результатом негатив. соц. оцінки з боку суспільства, присвоєння індивіду «ярлика» девіанта. Для теоретиків стигматизму Д. п. - певна послідовність подій і вчинків, здійснених впродовж досить тривалого часу. Допущення девіації у норматив. значенні або здійснення вчинку, що суперечить діючим нормам, є відправ. точкою девіації. Така дія може залишатися особистою справою людини, доки не буде доведена її провина («наклеєний» ярлик). Ін. висновок теоретиків стигматизму - люди з Д. п. не народжуються, такими їх робить суспільство. Саме механізми соц. контролю та застосування санкцій приводять у рух девіац. кар'єру шляхом відчуження людини, підштовхуванням її до асоц. елементів. Теорія стигматизації не пояснює, чому одні люди схильні до первин. девіації, що викликає наступні порушення, а ін. - ні, проте вона виявила важливу, раніше не враховану сторону соц. контролю: надмірні поблажливість або жорстокість карал. заходів не можуть достатньо ефективно протистояти помилкам соціалізації.

Рекомендована література

1. Головаха Е. И., Панина Н. В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. К., 1994;
2. Гишинский Я. И. Социология девиантного поведения и социального контроля // Социология в России. Москва, 1996;
3. Рущенко І. П. Соціологія злочинності. Х., 2002;
4. E. Good. Deviant Behavior. New York, 2004;
5. H. N. Pontell. Social Deviance: Readings in Theory and Research. New York, 2004.

Бібліографічний опис:

Девіантна поведінка / О. Г. Стегній // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних

досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-23844>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України

([докладніше](#)).